

шкільний музей; виставкову й експозиційну діяльність (організація тематичних виставок, оглядів, виготовлення стендів, плакатів-монтажів); спеціалізовані шкільні приміщення (предметні кабінети, тематичні кімнати, творчі майстерні); збирання, зберігання й архівування предметів, цінних в освітньому процесі (дитячої й науково-популярної літератури, самописних видань, музичних інструментів, дослідницького обладнання, навчального унаочнення, фонотеки музичних творів, репродукцій картин, матеріалів, інструментів і приладів для дитячої праці та творчості); колекціонування (створення індивідуальних колекцій учителями, школярами); освіту й самоосвіту педагогів, зокрема й у музеях.

Функціонування шкільного музею й практика інших форм музейної комунікації в очолюваному закладі освіти підтверджує розуміння Василем Сухомлинським освітнього потенціалу музейно-педагогічної діяльності. Прогресивний керівник і вчитель, вкотре випередивши час, реалізував у своїй роботі ті ідеї, які через роки стануть предметом досліджень і нових утілень, зокрема й у Новій українській школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белофастова Т. Ю. Музей у системі сучасних комунікацій [Електронний ресурс] / Т. Ю. Белофастова // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтва : науковий журнал. – К. : Міленіум. – 2009. – № 4. – С. 36–39. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdakk/2009_4/8.pdf (дата звернення: 05.08.2019).

2. Бутенко В. Г. Формування естетичного світогляду молоді в умовах освітньо-культурного середовища

школи (з досвіду В. О. Сухомлинського) / В. Г. Бутенко // Педагогічні науки : збірник наукових праць. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. – Вип. 53. – С. 132–134.

3. Караманов О. В. Сучасні тенденції розвитку музейної педагогіки в Україні / О. В. Караманов // Матеріали науково-практичної конференції «Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи» (Київ, 24–25 вересня 2013 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – К. : НКПІКЗ, 2013. – С. 35–37.

4. Міхно О. Пропедевтика музейно-педагогічної роботи з учнями у спадщині Василя Сухомлинського [Електронний ресурс] / О. Міхно. URL: lib.iitta.gov.ua/715700/ (дата звернення: 03.08.2019).

5. Семиволос П. Школа, загублена у завтрашньому дні / П. Семиволос // Шкільна бібліотека. – 2008. – № 1. – С. 8–9.

6. Сухомлинський В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. – М. : Политиздат, 1988. – 270 с.

7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ : Рад. школа, 1976. – 654 с.

8. Федяєва В. Л. Педагогічна система В. Сухомлинського : навчально-методичний посібник / В. Л. Федяєва, О. В. Сараєва. – Херсон, 2006. – 144 с.

9. Cameron D. A viewpoint: the Museum as a Communication System and Implications for Museum Education / D. Cameron // Curator. – 1968. – № 1. – P. 33–40.

Дата надходження до редакції: 09.08.2019 р.

УДК 37.091.4:37.015.31:041

Григорій ПУСТОВІТ,

доктор педагогічних наук,

професор кафедри природничо-математичної освіти Рівненського ОІППО

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ САМОВИХОВАННЯ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В КОЛЕКТИВІ: РЕТРОСПЕКТИВА ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті виокремлено й охарактеризовано методичні засади самовиховання зростаючої особистості в учнівсько-педагогічному колективі закладів позашкільної освіти у вільний від навчання в загальноосвітній школі час саме у процесі педагогічно спрямованого дозвілля. Розкрито провідні ідеї й методичні прийоми, упроваджені В. Сухомлинським у практику з організації дозвіллевої діяльності дітей та учнівської молоді, спрямовані на підвищення якості процесів виховання, а головне – самовиховання, і які, на нашу думку, найбільш яскраво простежують-

ся в діяльності закладів позашкільної освіти. Актуалізовано роль учнівсько-педагогічного колективу як провідного чинника ефективності цих процесів.

Ключові слова: *методичні засади, методичні прийоми, самовиховання, учнівсько-педагогічний колектив, ідеї В. Сухомлинського, заклад позашкільної освіти, діти, учнівська молодь.*

В содержанию статьи выделены и охарактеризованы методические принципы самовоспитания растущей личности в ученическо-педагогическом коллективе

заведений внескільного образования в свободное от учебы в общеобразовательной школе время, именно в процессе педагогически направленного досуга. Раскрыты ведущие идеи и методические приемы, внедренные В. Сухомлинским в практику организации досуговой деятельности детей и ученической молодежи, направленные на повышение качества процессов воспитания, а главное – самовоспитания, и которые, по нашему мнению, наиболее ярко прослеживаются в деятельности заведений внескільного образования. Актуализирована роль ученическо-педагогического коллектива как ведущего фактора эффективности этих процессов.

Ключевые слова: методические принципы, методические приемы, самовоспитание, ученическо-педагогический коллектив, идеи В. Сухомлинского, заведение внескільного образования, дети, ученическая молодежь.

In the content of the article the methodical foundations of self-education of the growing personality in the pupil-pedagogical collective of institutions of extracurricular education in the time of pedagogically directed leisure are distinguished and characterized in the course of pedagogically directed leisure. Leading ideas and methodical techniques introduced by V. Sukhomlynskyi into the practice of organizing leisure activities of children and students are revealed, aimed at improving the quality of the upbringing processes and, above all, self-education, and which are most clearly observed in the activities of out-of-school educational institutions.

We determined that the first step in the algorithm of activity of a growing personality in the direction of self-education in the student-pedagogical collective of institutions of out-of-school education is the awareness of the child of the motives of this activity and its necessity. In this context, the role of the student-pedagogical team as a leading factor in the effectiveness of these processes is actualized.

The author proved that the next step in the algorithm of activity of the growing personality in the direction of self-education in out-of-school educational establishments is to determine the trajectory of constructing and developing the process of self-education. The provision has been updated that the effectiveness of these processes becomes positive only from the moment when the child begins to become aware of his personality, he has an understanding of the moral norms and requirements of society. Thus, the «I-concept» is seen by the growing personality as a certain system of ideas about itself.

In article the author distinguished and characterized the basic spheres of self-education of a growing personality, which are: intellectual, moral-value, motivational-value, spiritual-aesthetic, physical-willed spheres. Thus, we proved that any activity of a growing personality, aimed at the unfolding of the processes of self-education in out-of-school educational establishments, is based on the level of his or her own consciousness formed at one or another level.

Key words: methodical foundations, methodical techniques, self-education, student-pedagogical collective, ideas of V. Sukhomlynskyi, institution of extracurricular education, children, student youth.

Постановка проблеми. Актуалізація психолого-педагогічної й соціально-педагогічної проблеми самовиховання дітей та учнівської молоді обумовлена швидкоплинними змінами соціокультурної ситуації, характерної для сучасного українського суспільства,

що детермінуються наявними суперечностями між всезростаючими освітніми і духовними потребами підростаючої особистості та її батьків й вимогами до неї з боку суспільства, які постійно змінюються й поглиблюються; між швидкими змінами соціокультурного простору держави, для якої все більш актуальними стають ідеали раціональності у вчинках і діяльності зростаючої особистості та її неготовності до самовдосконалення, самовиховання, саморозвитку й самореалізації; між реальними умовами освітньо-виховного середовища закладу освіти і необхідністю гармонійного розвитку та становлення особистості, готової до повноцінного входження в сучасне суспільство.

Наступним важливим методичним конструктом розв'язання досліджуваної проблеми є врахування можливостей учнівсько-педагогічного колективу щодо виховання й самовиховання дитини у вільний від навчання в загальноосвітній школі час саме у процесі педагогічно спрямованого дозвілля. Зважаючи на це, у змісті статті зроблено спробу виокремити й схарактеризувати провідні ідеї й методичні прийоми, запроваджені В. Сухомлинським у практику організації дозвіллевої діяльності дітей та учнівської молоді, спрямовані на підвищення якості процесів виховання, а головне – самовиховання, які, на нашу думку, найбільш яскраво простежуються в діяльності закладів позашкільної освіти. Адже саме у створених гуртках, секціях – «вогнищі інтелектуального життя» – на переконання дослідника, «панує дух допитливості, цікавості» [6, с. 491]. Педагог був упевнений: «Друга половина дня має бути вільним часом учня. У цей час учень читає, бере участь у науково-предметних гуртках, трудиться серед природи, спостерігає явища природи і працю людей» [6, с. 493]. І важливо, щоб ця діяльність здійснювалася у колективі, який, за твердженням В. Сухомлинського, «дитячий, підлітковий, юнацький – дуже складна єдність. Це річка, яка живиться тисячами струмків. Колектив створюється поступово, крок за кроком» [6, с. 562].

Ще одним важливим теоретичним конструктом досліджуваної проблеми є обґрунтування сутності умов, що мають забезпечити ефективність не лише початкового етапу процесу самовиховання особистості, але й підтримання позитивної його динаміки на наступних етапах онтогенезу. У цьому контексті В. Сухомлинський зазначав, що початковим етапом самовиховання дитини можна вважати її «...перемогу над собою як найбільш нелегку перемогу». Із цього й розпочинається пізнання самого себе, починається самовиховання. Починати вчити людину самоорганізації, вмінню, якщо треба, «примусити себе» необхідно ще в дитинстві і ранньому отрочстві – у віці від 7 до 10–11 років. Якщо ж цей період прогаяти, у подальшому неминуче поставнуть важкі проблеми в самовихованні [1].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Аналіз теоретичних основ досліджуваної проблеми свідчить, що психолого-педагогічною наукою накопичено значний як теоретичний, так і практичний досвід самовиховання зростаючої особистості. Сутність, особливості, основні напрями й методи самовиховання схарактеризовано в наукових працях А. Арета, Г. Балла, І. Бега, М. Боришевського, С. Карпенчук, О. Ковальова, О. Кочетова, С. Максименка, В. Оржеховської, Ю. Орлова та ін. Зокрема, у сучасних дослідженнях частково розглядається розвиток особистості, її спроможність до самовиховання, самовдосконалення та саморозвитку в різних соціально-педагогічних середовищах та суб'єкт-суб'єктній взаємодії учасників освітньо-виховного процесу в різних закладах освіти

(І. Бех, А. Бойко, Г. Грибенюк, О. Киричук, Р. Павелків, В. Рибалка, І. Серета, В. Синельников, О. Сухомлинська, С. Харченко та ін.).

Окремим аспектам педагогічної системи В. Сухомлинського присвячені дослідження Н. Базилевич, М. Библюка, Л. Бондар, Т. Будняк, Е. Гартман, В. Лоскутова, А. Луцюка, О. Петренко, В. Федяєвої та ін.

На основі здійсненого нами аналізу теоретичних основ досліджуваної психолого-педагогічної проблеми та сучасної виховної практики визначено **мету статті**, що полягає в обґрунтуванні й характеристиці теоретичних і практичних засад самовиховання зростаючої особистості в освітньо-виховному середовищі закладів позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Пізнання природи самовиховання дітей та учнівської молоді можливе за умови з'ясування сутності процесу самовиховання і ролі «Я-концепції» як психолого-педагогічного механізму і важливої передумови цього явища. Як свідчать результати аналізу теоретичних засад досліджуваної проблеми та практики її розв'язання, у закладах позашкільної освіти дитина має насамперед усвідомити сутність власних мотивів самовиховання, тобто зрозуміти, що «... все залежить від неї особисто і що вона сама відповідає за себе». До речі, як свідчать результати сучасних досліджень, усвідомлення себе суб'єктом власного життя і виникнення на цій основі мотивації самовдосконалення, самовиховання і самореалізації – провідна умова ефективного розв'язання власних життєво важливих проблем. Самовиховання, на думку В. Сухомлинського, «... потребує дуже важливого, могутнього стимулу – почуття власної гідності, поваги до самого себе, бажання стати сьогодні кращим, ніж учора...» [6, с. 602].

Отже, можемо зробити припущення, що першим кроком в алгоритмі діяльності зростаючої особистості в напрямі самовдосконалення, самовиховання, саморозвитку й самореалізації в учнівсько-педагогічному колективі (гурток, секція, МТК, ДГ тощо) в закладах позашкільної освіти є усвідомлення дитиною мотивів цієї діяльності та її необхідності. У цьому контексті актуалізується роль учнівсько-педагогічного колективу як провідного чинника ефективності цих процесів. Так, В. Сухомлинський зазначає: «Колектив – це дуже чутливий інструмент, який творить музику виховання, необхідну для впливу на душу кожного вихованця, – творить тільки тоді, коли цей інструмент настроєно. А настроюється він лише особистістю педагога, вихователя, точніше: настроюється він тим, як дивляться вихованці на педагога як на людину, що вони в ньому бачать і відкривають... Якщо ми говоримо про те, що колектив – велика виховна сила, то, образно кажучи, ми маємо на увазі квітучу й зелену крону дерева, яку живить глибоке й непомітне з першого погляду коріння, і цим корінням є духовне багатство вихователя» [3, с. 589].

Таким чином, можемо констатувати, що провідна роль у створенні такого колективу належить саме педагогу закладу позашкільної освіти, від якого насамперед залежить якість освітньо-виховного процесу, спрямованого на створення комфортних умов для самовдосконалення, самовиховання, саморозвитку й самореалізації дітей та учнівської молоді. Підтвердженням правильності нашого висновку є думка В. Сухомлинського про те, що вчитель може досягти мети лише в тому разі, коли ця мета буде прийнята і самим учнем. «Я розумію майстерність виховання так, що кожне доторкання вихователя до свого вихованця є в кінцевому підсумку спонуканням до праці душі. Чим тонше й ніжніше воно, це спонукання, тим більше сил, що виходять з глибини

душі, тим більшою мірою стає маленька людина вихователем самої себе» [7, с. 604].

Другим кроком в алгоритмі діяльності зростаючої особистості в напрямі самовдосконалення, самовиховання, саморозвитку й самореалізації в закладах позашкільної освіти є визначення нею траєкторії побудови і розвитку процесу власного самовиховання. Однак педагогу закладу позашкільної освіти необхідно враховувати, що ефективність цих процесів набуває позитивної динаміки лише з часу, коли дитина починає усвідомлювати себе особистістю, у неї з'являється розуміння моральних норм та вимог суспільства, власних потреб, а отже, вона починає оцінювати результати своїх вчинків і діяльності відповідно до цих вимог. У зв'язку з цим можемо зробити висновок, що самовиховання бере свій початок у підлітковому віці, при чому його ефективність значно зростає в період юнацтва. В означеному контексті В. Сухомлинський зазначає: «... Підліток стає справжньою людиною лише тоді, коли він навчиться пильно вдивлятися не лише у світ, що оточує його, а й у самого себе; коли він прагне пізнати не тільки речі, явища навколо себе, а й свій внутрішній світ; коли сили його душі спрямовані на те, щоб зробити самого себе кращим, досконалішим» [2, с. 229].

На підставі аналізу зазначеного вище нами виокремлено й схарактеризовано основні сфери самовиховання зростаючої особистості в освітньо-виховному процесі закладів позашкільної освіти, якими є:

а) *інтелектуальна* – характеризує конкретні завдання, які особистість визначає для себе провідними у здобутті знань, а отже – в інтелектуальному розвитку, обов'язково в самостійному оволодінні основними прийомами мислення (порівняння, усвідомлення, аналіз, синтез, узагальнення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, засвоєння, повторення тощо), мнемічної діяльності (вироблення вмінь і навичок ефективного пошуку, опрацювання, запам'ятовування і застосування навчальної інформації на практиці, розвитку уваги, пам'яті та швидкості мислення та ін.), розвитку мовлення (формування комунікативної компетентності, оволодіння вміннями й навичками комунікативної взаємодії тощо);

б) *морально-ціннісна* – зумовлює визначення й усвідомлення ціннісних орієнтирів, морального ідеалу й переконань, самопізнання й самоаналіз власних вчинків, діяльності й поведінки відповідно до прийнятих у суспільстві моральних норм і правил, особливостей взаємодії з іншими людьми, формування морально ціннісних ставлень до оточуючого світу та до Батьківщини загалом тощо;

в) *мотиваційно-ціннісна* – сприяє визначенню й усвідомленню дітьми та учнівською молоддю характерної саме для них особисто ієрархії мотивів, що детермінують процеси самовиховання й моральних цінностей, які є як внутрішніми (на рівні свідомості і самосвідомості), так і зовнішніми (на рівні моральних устроїв і цінностей суспільства чи окремої громади). Останнє є підґрунтям для досягнення морального ідеалу й формування вольових рис, що забезпечують самостійний контроль і корегування власних вчинків, поведінки і діяльності, що не суперечать загально прийнятій моралі;

г) *духовно-естетична* – формує прагнення зростаючої особистості до самостійного духовного збагачення й естетичного вдосконалення в різних галузях як вітчизняної, так і світової культури, літератури та мистецтва завдяки розвитку естетичних смаків, умінь і навичок естетичної діяльності;

г) *фізично-вольова* – сприяє формуванню та розвитку потреб, мотивів і бажання до фізичного самовдосконалення, зміцнення здоров'я й дотримання здорового способу життя в дітей та учнівської молоді в освітньо-виховному процесі закладів позашкільної освіти.

На підтвердження такої організації дозвілєвої діяльності учнівської молоді В. Сухомлинський чітко сформулював для себе і педагогічного колективу Павлівської школи важливе психолого-педагогічне й суто прикладне положення про те, що проблема інтелектуального і духовного розвитку дитини безпосередньо пов'язана з розвитком її фізичних сил. Тобто здоров'я значною мірою залежить від насиченості інтелектуального, морального і духовного життя, від гармонії здорового тіла й здорового духу. У зв'язку з цим він зазначав, що «...турбота про людське здоров'я, тим більше про здоров'я дитини, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це насамперед турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил, і винцем цієї гармонії є радість творчості» [5, с. 109].

Саме таке розуміння проблеми збереження здоров'я дітей дало змогу педагогу дійти важливого висновку про те, що «бурхливий фізичний розвиток у підлітковому та юнацькому віці потребує, щоб вихователь багато піклувався насамперед про гармонію фізичної і розумової праці його вихованців» [4, с. 128].

Узагальнюючи, можемо зробити висновок, що будь-яка діяльність зростаючої особистості спрямована на розгортання процесів самовиховання в закладах позашкільної освіти та ґрунтується на сформованій на тому чи іншому рівні власній самосвідомості. Сутність останньої зі всіма своїми складовими (мотиви, потреби, інтереси, емоції, переживання, цінності і ціннісні ставлення та орієнтири) зорієнтована на оцінку, корегування і спрямування власної поведінки та діяльності в найближчому соціумі. Тобто йдеться про формування тією чи іншою мірою «Я-концепції», що розглядається нами в контексті змісту цієї статті як ядро зростаючої особистості. У такій особі «Я-концепція» усвідомлюється зростаючою особистістю певною системою уявлень про саму себе, а її належна сформованість дає змогу усвідомити себе ще й активним суб'єктом і будівником власного життя та діяльності, суб'єктом, який здатний на самостійний вибір цінностей і напрямів свого життя нині та в майбутньому, тобто суб'єктом, відповідальним за своє минуле, теперішнє та майбутнє.

Урахування зазначеного вище дає підстави виокремити основні компоненти «Я-концепції», якими є:

- *навчально-пізнавальний*, сутність якого складають уявлення зростаючої особистості про свої власні когнітивні можливості і здібності, розумові і психічні особливості, місце і роль в учнівському колективі, соціальну значущість власних вчинків, поведінки і діяльності тощо;

- *емоційний*, що полягає в емоційному сприйнятті, переживанні власних вчинків і дій в оточуючому соціумі та спрямований на формування самоповаги або ж самозневаження як результат аналізу цих вчинків чи дій тощо;

- *оцінно-вольовий* – самооцінка себе як члена учнівського колективу, потреба в підвищенні цієї самооцінки за рахунок удосконалення власних інтелектуальних, духовних, моральних і фізичних якостей, тобто бажання стати кращим. У контексті зазначеного вище серед різновидів самооцінки дитиною себе

і своїх власних потенцій можна виділити декілька її видів: адекватну, точніше, відносно адекватну (судження особистості щодо своїх якостей відповідає дійсності); неадекватно занижену (особистість оцінює себе нижче, ніж на те реально заслуговує); неадекватно завищену (переоцінює свої потенції); суперечливу (виникає у випадку певної залежності від ситуації, в якій опиняється дитина, від думки оточуючих чи навіть батьків). Таким чином, аналіз практики діяльності учнівсько-педагогічних колективів закладів позашкільної освіти дає змогу зробити висновок, що для ефективності самовиховання важлива не сама позитивна самооцінка, здійснена дитиною, а відповідне її ставлення до своїх переваг та недоліків.

На основі аналізу зазначеного вище є всі підстави розглядати «Я-концепцію» як цілісність, що віддзеркалює уявлення дитини про себе в певному часовому вимірі чи географічних межах її власної життєдіяльності або ж у бажаному майбутньому. Такий підхід дає змогу виокремити й охарактеризувати основні її різновиди:

- *реальне «Я»* (якою дитина в певний період її онтогенезу уявляє й оцінює себе, свої вчинки і діяльність та їх наслідки);

- *ідеальне «Я»* (те, якою дитина, на її думку, повинна була б стати, орієнтуючись на соціальні норми, головним чином, моральні);

- *динамічне «Я»* (те, якою дитина має намір стати);

- *ілюзорне «Я»* (те, якою дитина хотіла б стати, якби це видалося можливим).

Тоді можемо констатувати, що дитина, порівнюючи реальне «Я» з ідеальним «Я» і наповнюючи конкретним змістом динамічне «Я», вибудовує для себе певну програму (алгоритм) самовиховання. Отже, необхідною умовою виникнення «Я-концепції» є самопізнання дитиною себе, результатів своїх вчинків і діяльності, що мають відповідну як індивідуальну, так і соціальну значущість, відповідають моральним нормам суспільства, а отже, сприяють формуванню переконаності в моральній доцільності життєдіяльності зростаючої особистості в учнівсько-педагогічному колективі закладу позашкільної освіти не лише для неї особисто, а й для суспільства загалом.

Саме в такому контексті посилюється роль педагога закладу позашкільної освіти у створенні умов для педагогічного супроводу (аж ніяк не керівництва) процесами самопізнання зростаючою особистістю себе. Враховуючи специфіку освітньо-виховного процесу закладів позашкільної освіти, однією з характерних рис якого є постійна спільна робота з батьками, громадою (у межах закладу освіти чи безпосередньо в довкіллі), виховна діяльність його педагогічного колективу зростає в рази. У цьому контексті актуальною є думка В. Сухомлинського про те, що «чим більше ви вивчаєте і спостерігаєте досвід своїх старших колег, тим необхідніші вам самоспостереження, самоаналіз, самовдосконалення, самовиховання. На основі самоспостереження, самоаналізу у вас народжуватимуться власні педагогічні ідеї» [6, с. 524].

Наступною специфічною особливістю діяльності закладів позашкільної освіти є умови, за яких створюється учнівсько-педагогічний колектив, характерною ознакою якого є високий рівень довіри учнів до педагогів закладу, комфортні психологічні умови життєдіяльності дитини в його межах, співпраця і взаємодопомога, орієнтація на обов'язковий як індивідуальний, так і колективний успіх у вирішенні поставлених завдань. Саме ця особливість побудови і діяльності учнівсько-педагогічного колективу

закладів позашкільної освіти дає змогу ефективно втілити ще одну ідею В. Сухомлинського, який зазначав, що колектив виконує дві основні функції у самовихованні школярів: створює загальні передумови й умови для самостійного та стійкого процесу самовиховання й організовує цей процес. Перша функція проявляється в тому, що колектив формує в учнів позитивне ставлення до соціально значимих видів діяльності, розвиває прагнення й бажання брати активну участь у колективній діяльності, стимулює самостійність, громадський обов'язок, ініціативність тощо. Друга функція проявляється в безпосередній організації самовиховання: у формуванні самосвідомості учнів, стимулюванні позитивної мотивації для роботи над собою, наданні допомоги під час планування й оцінки результатів своїх зусиль [6].

Таким чином, процес самопізнання дає змогу дитині на кожному з етапів її онтогенезу виробити певне ставлення до своїх позитивних рис характеру й індивідуальних можливостей (переваг), а також і до недоліків, тобто формувати самооцінку, яка є важливим регулятором власних вчинків, поведінки та діяльності. Саме від рівня самооцінки залежить комфортність та ефективність стосунків дитини з оточуючим її світом, критичність і самокритичність щодо результатів своєї діяльності в учнівсько-педагогічному колективі закладу позашкільної освіти, рівень вимогливості до себе, ставлення до своїх успіхів та невдач. У сукупності це створює умови підвищення ефективності процесів самовиховання зростаючої особистості.

Висновок. Динамізм, притаманний сучасному українському суспільству, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільних відносин потребують розробки життєздатної системи забезпечення інтелектуального, духовного та фізичного самовдосконалення зростаючої особистості. Успіх виховання, а отже, і самовиховання, залежить від того, наскільки педагогічно доцільно

учитель застосовує той чи інший метод або методичний прийом впливу на дитину, наскільки вони відповідають поставленим завданням і цілям її самовиховання.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо в аналізі проблеми залучення дітей та учнівської молоді до конкретних соціально значущих виховних заходів, спрямованих на розв'язання (як індивідуально, так і в колективі) питань підвищення соціальної та творчої активності особистості, забезпечення умов її ефективного самовиховання в різних соціальних інститутах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Основи теорії виховання : навч. посіб. / В. М. Синьов, О. І. Кривуша, М. О. Супрун ; за ред. В. М. Синьова. – К. : КІВС, 2000. – 140 с.
2. Сухомлинський В. О. Виховання і самовиховання / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 229–239.
3. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 403–640.
4. Сухомлинський В. О. Павлицька середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 7–392.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 3. – С. 7–282.
6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 419–654.
7. Сухомлинський В. О. Труд душі / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 600–605.

Дата надходження до редакції: 06.08.2019 р.

УДК 37.091.4:37.013.74-047.44

Алла ЧЕРНІЙ,

*кандидатка політичних наук, доцентка,
ректорка Рівненського ОІППО*

В'ячеслав ДОЛІД,

*кандидат історичних наук, доцент,
проректор із науково-педагогічної
та навчальної роботи Рівненського ОІППО*

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ТА Р. ШТАЙНЕР: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ

У статті представлено загальний концептуальний нарис основних ідей і досвіду видатних педагогів В. Сухомлинського та Р. Штайнера, здійснено їх компаративний аналіз.

Ключові слова: В. Сухомлинський, Р. Штайнер, освіта, розвиток, виховання.

В статті представлено обций концептуальний очерк основних ідей и опыта выдающихся педагогов В. Сухомлинского и Р. Штайнера, осуществлен их компаративный анализ.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, Р. Штайнер, образование, развитие, воспитание.